

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 59

NUMMER 2

MRT-APR-MEI 2012

3 Kerken in Oekraïne -

Heleen Zorgdrager

Sint-Joriskathedraal in Lviv, Oekraïne, het traditionele centrum van de Grieks-katholieke Kerk daar. (Foto: Lestat)

6 (Volks)geloof in Oekraïne -

Julia Hoppenbrouwers-Nagornyak

9 Metamorfose - *Ton Scheer*

12 Meditatie: de Grote Vasten -

Dolf Langerhuizen

15 Finse orthodoxen en lutheranen

- Huub Vogelaar

18 Zang in de liturgie - *Paul Baars*

21 Korte berichten

23 Liturgieagenda

In dit nummer schetst Heleen Zorgdrager aan de hand van de geschiedenis en het heden de situatie van de kerken in Oekraïne. Die situatie is niet zonder zorg, maar toch ook met hoop voor de toekomst. Ook Julia Hoppenbrouwers-Nagornyak, zelf Grieks-katholiek, schrijft over Oekraïne. Zij gaat in op kenmerken van de Grieks-katholieke kerk en de geloofspraktijk in het dagelijks leven, dat voor veel mensen in Oekraïne niet gemakkelijk is. Ton Scheer laat ons zien dat de icoon van de Transfiguratie en de icoon van de Drievuldigheid niet primair kunstvoorwerpen zijn, maar de geestelijke omvorming, 'transformatie', van de mens beogen, bijvoorbeeld in de richting van de noodlijdende medemens. De meditatie van Dolf Langerhuizen over de Grote Vasten vertelt over de betekenis en de praktijk van de veertigdagentijd in de Orthodoxe Byzantijnse traditie. Huub Vogelaar heeft een bijdrage over de verhouding van Orthodoxen en Lutheranen in Finland: een open dialoog waar pastorale thema's maar ook praktische problemen een rol spelen. Het laatste artikel handelt over de zang als belangrijk onderdeel in de liturgie van de oosterse en westerse Kerken. Paul Baars laat ons kennismaken met de geschiedenis van deze zang sinds de tijd van de Oude Kerk. Zang in de liturgie is gebed en vraagt een bepaalde houding om op een inspirerende manier tot verinnerlijking te komen.

De redactie van Pokrof wenst u veel inspiratie en plezier bij het lezen van deze editie.

Dolf Langerhuizen,
hoofdredacteur.

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Breninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijssen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht, tel. 030 -
2326907, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in Utrecht te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €20, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 61 INGB 0005679145 en BIC: INGBNL2A t.n.v. Tijdschrift Pokrof, Utrecht. Opmaak: VANDARTEL, Oss Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

De Kerken in Oekraïne

De interkerkelijke verhoudingen

Aan de hand van de geschiedenis, het heden, het kerkelijk leven en de oecumene schetst Heleen Zorgdrager de situatie van de kerken in Oekraïne, met een hoopvolle blik op de toekomst.

Maaltijd tijdens oecumenische ontmoeting van Oekraïense christelijke jongeren. (Foto: H. Zorgdrager)

Door welke nog zeer recente historische ervaringen zijn de kerken in Oekraïne gestempeld? Deze achtergrond belicht ik aan de hand van het levensverhaal van Halyna Kanarska. Zij is in 1955 geboren in Kazachstan. Haar moeder was daarheen verbannen omdat ze actief was in de ondergrondse Oekraïense Grieks-katholieke kerk. Ook haar adoptievader, de priester Pavel Blitsky, was naar Kazachstan gedeporteerd.

Angst

Na Stalins dood in 1956 mocht haar adoptievader terugkeren naar Lviv en nam de kleine Halyna mee. Haar moeder kwam ook vrij, maar kreeg een verbod om in 24 steden van de Sovjet-Unie te wonen, waaronder Lviv. Later mocht ze haar dochter zien, alleen op zondag. Pas toen Halyna twaalf jaar was, mocht moeder weer bij hen wonen.

Vader Pavel Blitsky bleef in het geheim zijn priesterdienst doen in de Grieks-katholieke kerk, die in 1946 illegaal verklaard was. Bij het huisaltaartje vierden ze elke morgen de liturgie. Voor de rest van de dag was dit het tafeltje

waar Halyna haar huiswerk maakte. De heilige voorwerpen die nodig waren voor de liturgie werden telkens verstopt. De officiële baan van haar vader was boekhouder. De KGB kwam vele malen de woning doorzoeken. Vader werd meegenomen naar de gevangenis voor verhoor. Angst en paniek!

De laatste jaren van *perestrojka*, na 1988, herinnert Halyna zich als een 'strijd tegen de angst.' Een levendige herinnering heeft ze aan de grote demonstratie in Lviv in 1989. De Grieks-katholieken gingen de straat op om hun rechten terug te eisen. De angst was groot dat de politie de demonstratie zou neerslaan. Een groep ging in Moskou demonstreren. Ook waren er in Lviv demonstraties bij de Sint-Joriskathedraal, waar in 1946 de door de KGB georkestreerde synode gehouden was die de Grieks-katholieke kerk gedwongen 'herenigde' met de Russisch-orthodoxe kerk. Een van de demonstranten zei tegen een politieman dat hij moest 'oprotten'. Iedereen verstijfde. Maar tot verbazing van de mensen gebeurde het. Toen hebben de mensen de kerk, hún kerk, in bezit genomen. Nog steeds als Halyna formulieren op het politiebureau of belastingkantoor moet invullen, bekruipt haar het gevoel: "Ze kunnen me zo weer naar Kazachstan sturen."

Vandaag

Hoe ziet de jonge generatie de verhouding tussen de kerken en de rol van hun eigen kerk en spiritualiteit daarin? Mijn studenten, die de Master Ecumenical Studies volgen aan het Instituut voor Oecumenestudies in Lviv, zijn opgegroeid in de jaren '90. Ze hebben herinnering aan de armoede van toen, maar niet aan de Sovjetrepressie. De meesten zijn Grieks-katholiek, een enkeling Zevende-dags Adventist, Baptist of Orthodox. Ze zijn opgegroeid met een kerk die weer publiek haar activiteiten kon ontplooiën, die een belangrijke plaats in hun leven inneemt. Ze kennen niet Halyna's angst. Wel kennen ze de verhalen van de vervolgde kerk van hun (groot)ouders. Ze hebben soms taferelen van kerkstrijd in hun dorpen meegemaakt: dat de Orthodoxen binnen in het kerkgebouw de liturgie vierden en de Grieks-katholieken demonstratief buiten vóór de kerk: om hun rechten op het gebouw te doen gelden – of andersom.

Mijn studenten hebben een diepe liefde voor hun kerk, die samen gaat met een patriottische liefde voor de herboren Oekraïense natie. Ze doen de Master Oecumenestudies en hebben al een bachelor in een andere studie. Ze kiezen voor deze studie omdat geloof voor hen belangrijk is en omdat ze hun kennis van de religieuze tradities willen verbreden en professioneel inzetten. Ze zijn nieuwsgierig naar andere kerken en geloofsvormen en gaan graag mee op excursie, bij voorbeeld naar één van de 45 protestantse geloofsgemeenschappen in Lviv. Dat is altijd spannend, voor velen is het de eerste keer in een protestantse kerk. Sommige vooroordelen zijn al tijdens de colleges afgebroken. De studenten kennen het kerkpolitieke spanningsveld in Oekraïne dat soms op een slagveld lijkt. De Orthodoxe kerk van het Moskou Patriarchaat heeft een historisch beladen rol ten opzichte van de andere kerken, vooral de Grieks-katholieke kerk, en ligt ook in de clinch met de beide afsplitsingen (jurisdicties) binnen de Orthodoxie in Oekraïne: de Oekraïense Orthodoxe kerk van het Kiev Patriarchaat en de Oekraïense Autocefale Orthodoxe kerk. Bij mijn studenten is het wij-gevoel als Oekraïners tegenover 'Moskou' groot, gaat de beleving van historisch onrecht waarvoor nooit vergeving is gevraagd diep, en is de loyaliteit aan eigen kerk sterk. Maar ik merk ook dat ze moe zijn van de kerkpolitieke discussies en machinaties, die over de hoofden van gewone mensen heengaan maar wel de toon zetten in de media.

Mijn studenten worden aangesproken door het oecumenisch elan van Taizé en reizen af naar de Taizé-bijeenkomsten zoals eind 2010 in Rotterdam. Ze organiseren zelf Taizé-gebedsdiensten of komen samen in een soort studentenkerk met jongeren van verschillende geloofstradities, waarbij de studenten zelf de leiding hebben. Er wordt evangelicaal gezongen in een katholieke entourage. Het is verrassend niet-clericaal. Oecumene is voor hen doorleefde spiritualiteit in ontmoeting met mensen uit verschillende kerken. Dat krijgt ook praktisch handen en voeten in vrijwilligerswerk met gehandicapte jongeren of in een hospice. Het is een alternatieve oecumene, vanuit een persoonlijk engagement. Een oecumene van hart en gebed, niet van dogma of document.

Uitdagingen voor de interkerkelijke verhoudingen.

De kerken in Oekraïne zagen zich na de omwentelingen van 1989 voor grote uitdagingen staan: o.a. de materiële kerkelijke structuur weer opbouwen maar ook de spirituele kerkelijke structuur: pastoraat, catechese, diaconaat, evangelisatie, jeugdwerk; theologisch onderwijs en toerusting van kerkelijk kader opzetten; de herleving van nationalisme binnen en buiten de kerk; het gebrek aan gekwalificeerde en betrouwbare leiders; weinig oecumenische oriëntatie; de noodzakelijke, maar nog nauwelijks begonnen verwerking van het verleden, en de snelle opkomst van evangelicale en charismatische gemeentes die beter toegerust waren voor de nieuwe tijdgeest en minder belast door het verleden'

Interessant is dat er begin jaren '90 beter interkerkelijk werd samengewerkt dan later. De kerken stonden voor een gedeelde uitdaging de kerkelijke structuren weer op te bouwen. Men had een gemeenschappelijk belang bij de staat. Soms kenden kerkleiders, priesters, predikanten elkaar nog uit de Gulag en was er vertrouwen over en weer. Het veranderde toen de kerkelijke macht zich begon te consolideren en politiek te profileren, oude competities opspeelden en oude wonden gemakkelijk werden opengereten.

Een markerend moment was de Oranjerevolutie in december 2004. Het zorgde voor toenadering tussen de Grieks-katholieke kerk, het Kiev Patriarchaat en de Autocefale Orthodoxe kerk. Een nieuwe fase in de interkerkelijke ver-

houdingen luidde de inwijding in van Kyrill tot patriarch van Moskou. Hij heeft al een paar officiële bezoeken aan Oekraïne gebracht en beschouwt Oekraïne als deel van het canonieke territorium van de Russisch-orthodoxe kerk. Dit kerkelijk imperialisme zet kwaad bloed onder de gelovigen in het midden en westen van het land.

Ook de Grieks-katholieke kerk kreeg een nieuwe leider. In 2011 werd de nog maar 41 jaar oude Sviatoslav Shevchuk geïntoneerd als grootaartsbisschop. Hij voert een energieke agenda door, wil de parochies revitaliseren onder het motto 'Christus leeft in de parochie', en neemt zelfbewust initiatief door patriarch Kyrill en de paus alvast voor een dialoog uit te nodigen. Probeerde de vorige president Joesjtsjenko nog alle kerken te vriend te houden en had hij de ambitie om van bovenaf de eenheid van de Oekraïense Orthodoxie te herstellen, met de nieuwe president Janoekovitsj is een andere richting ingeslagen. Hij privilegieert één bepaalde kerk. Bij officiële staatsplechtigheden is doorgaans alleen de Oekraïense Orthodoxe kerk van het Moskou Patriarchaat aanwezig.

De protestantse kerken (Baptisten, Pinksterkerken, Zevende-dags Adventisten, Lutherse kerken, nieuwe charismatische gemeenschappen) spelen nauwelijks een rol op het staatstoneel. De neo-protestantse kerken worden getalsmatig wel steeds sterker, vooral in Oost-Oekraïne waar de ontkerkelijking het hardst had toegeslagen. Traditioneel hebben ze, als minderheidskerken en met hun basis in de lagere sociale klassen, altijd een a-politieke houding aangenomen en zijn ze naar binnen gericht geweest om te kunnen overleven. Ik verwacht dat dat gaat veranderen. Maar als het gaat om 'herstel van de ene kerk van Kiev' blijven ze bij de grote kerken buiten beeld, een vreemde eend in de Slavisch-Byzantijnse bijt.

Oecumene

Hoe staat de oecumene in Oekraïne er voor op de verschillende niveaus van dialoog?

De *dialoog van leven*: dit is waar christenen en anderen samenleven in een open geest en hun vreugden en zorgen delen. Men kan dit vinden in dorpsgemeenschappen waar mensen vaak niet eens weten tot welke denominatie ze eigenlijk behoren. Ze gaan naar de parochiekerk van hun ouders en grootouders, en priester 'die en die' is gewoon een aardige man. Het verandert als er overal nieuwe kerken gebouwd

worden, vaak op initiatief van buitenaf, en elke richting zijn eigen stempel op het dorp wil drukken. De dialoog van leven heeft een kans, als voorgangers van de kerken open en respectvol met elkaar omgaan.

De *dialoog van actie*: christenen en anderen zetten zich in voor ontwikkeling van de samenleving. Dialoog van actie vind je in bijvoorbeeld de Oecumenische Sociale Week in Lviv.

De *dialoog van theologische uitwisseling*: deze gebeurt niet door de kerken, maar vanuit de universiteiten en theologische scholen. Het zijn de leken die het voortouw nemen. Academics van verschillende kerkelijke achtergrond organiseren conferenties over bijvoorbeeld verzoening.

De *dialoog van spirituele uitwisseling*: dit is waar mensen hun spirituele rijkdom delen, bijvoorbeeld met betrekking tot gebed. Dat gebeurt in de Taizébeweging en soms in interkerkelijke gebedssamenkomsten, ter gelegenheid van publieke aangelegenheden. Een voorbeeld: het gebed voor een eerlijk verloop van de lokale verkiezingen in Lviv. De officiële representanten zijn aanwezig - de lokale bisschoppen -, maar van het Moskou-patriarchaat alleen een priester. Alle protestantse kerken worden door slechts één kerkleider, de bisschop van de Pinksterkerken, vertegenwoordigd. Dat is niet hun eigen keuze, dat wordt van bovenaf bepaald: de protestanten mogen al blij zijn dat ze mee mogen doen. Het podium bij zulke bijeenkomsten is geheel clerus en man.

Hoopvolle vooruitblik

Oekraïne, zei paus Johannes Paulus II, kan een 'laboratorium voor oecumene' zijn, met zijn diversiteit aan confessionele stromingen en als ontmoetingsplaats van de christenheid van Oost en West. Ik zie de beste kansen voor oecumene in Oekraïne bij de bewegingen aan de basis (leken, jongeren, vrouwen, sociaal-charitatieve initiatieven) die samen met academici en hervormingsgezinde priesters nieuwe richtingen verkennen en de kerkleiders onder druk kunnen zetten om kerken op te bouwen met een werkelijk spiritueel en sociaal profiel, en niet vanuit een 'macht om de macht.' *Wie van jullie de eerste wil zijn, zal ieders dienaar moeten zijn.* (Marcus 10: 14). Laat dat een motto zijn voor oecumene, waar dan ook.

Heleen Zorgdrager

Dr. Heleen Zorgdrager is docent aan het Institute of Ecumenical Studies te Lviv.

De praktijk van geloof en volksgeloof in Oekraïne

De centrale plaats van de sacramenten

Julia Hoppenbrouwers-Nagornyak is afkomstig uit Oekraïne en werkzaam als geestelijk verzorgster voor mensen met een beperking. Zij is lid van de Griek-katholieke kerk. Een kerk die vanuit de orthodoxe traditie komt, maar de paus van Rome als hoogste gezag aanvaardt. Zij is geboren in het westelijk deel van Oekraïne waar deze kerk dominant is. Meer dan de helft van de 47 miljoen Oekraïners noemt zich ongelovig, of gelovig zonder duidelijke kerkelijke identificatie; bijna 27% noemt zich orthodox en slechts 6% zegt tot de Grieks-katholieke kerk en rooms-katholieke te behoren. Eén procent is protestant. Behalve christenen zijn er nog joden en moslims, maar dat zijn heel kleine minderheden. Julia Hoppenbrouwers-Nagornyak schrijft over kenmerken van de Grieks-katholieke kerk én de geloofspraktijk in het dagelijks leven.

Grieks-katholieke kapel in Oekraïne. Bidden om het lot te beïnvloeden. (Foto: Hoppenbrouwers)

Vanaf het allerprilste begin, vanaf de geboorte, nemen de drie sacramenten: doop, vormsel en eucharistie meteen een belangrijke plek in het leven van het kind in. Men hoopt zo dat het kind door God beschermd wordt tegen de kwade blik van slechte mensen. Bij het doopsel worden ook het vormsel en de eucharistie aan het kind gegeven, volgens de orthodoxe traditie.

Doopsel

Bij het doopsel ontvangt het kind een naam, vroeger was dat altijd de naam van de heilige van de dag. Tegenwoordig kiezen ouders de heilige: van de dag waarop het kind werd geboren, of van een heilige wiens naam mooi klinkt, bij de achternaam past of zeldzaam is. De Oekraïners vieren naast hun verjaardag ook hun naamdag. De peetouders moeten goede Grieks-katholieken zijn. Getrouwde peetouders moeten voor de kerk getrouwd zijn. Kennissen, vrienden of familieleden die gescheiden zijn, kunnen geen peetouders worden. Vaak voert de priester nog een gesprek met de peetouders om te controleren of ze de fundamenteën van de

catechismus kennen, en of ze regelmatig naar de zondagsviering gaan. De peetouders zijn verantwoordelijk voor de christelijke opvoeding. Natuurlijk zijn heel veel peetouders halfgelovigen, die zelden naar de kerk komen, maar de priester probeert hen wel meer bij de kerk te betrekken.

Communie en biecht

Dan volgen de heilige communie en de biecht. Er is sprake van een feestelijke communie en niet van een eerste communie, omdat, zoals we zagen, de pasgeborene de eerste communie meteen met het doopsel ontvangt. Als ze zeven jaar oud zijn, worden de kinderen voorbereid in de catechismusles, die een heel schooljaar kan duren. Naast grotere kennis van het geloof verbeteren ze ook hun kennis van de Byzantijnse riten, vooral van de liturgie en het liturgisch jaar. De kinderen leren ook hoe ze moeten biechten, omdat er een grote nadruk gelegd wordt op zonden en zondigheid. Ze zijn verplicht minstens één keer per jaar te biechten. Oekraïners die wekelijks te communie gaan, moeten minstens één keer per maand biechten. Ze gaan trouwens op verschillende manieren met het boetesacrament om. Sommigen uiten alles wat hen dwars zit: diefstal of abortus, maar ook echtelijke problemen zoals een drinkende man. Echtgenoten klagen over het overspel van hun partner. Anderen biechten hun pekelzonden op: niet luisteren, liegen, niet bidden bij opstaan of naar bed gaan, ruzie maken, of niet vasten op vrijdag.

Ook vraagt men om een goed advies. In Oekraïne zijn er maar weinig psychologen. De priester geeft daarom ook psychologische hulp. Er zijn veel mensen die nooit gaan biechten, of dit uitstellen tot het sacrament der zieken bij het levenseinde. In Oekraïne zijn het vooral vrouwen die gaan biechten. Heel veel mannen hebben een serieus alcoholprobleem. De vrouwen voelen zich daarom eenzaam en moeten de verantwoordelijkheid voor hun gezin helemaal zelf dragen. Het sacrament van de biecht vormt zo een bron van kracht om met de dagelijkse problemen het gevecht aan te gaan.

De veertigdagentijd voor Pasen is een speciale periode om te vasten en te biechten. Soms moet men wel een of twee uur wachten voordat men aan de beurt is. Men hecht grote waarde aan het sacrament van de verzoening. Je moet eerlijk alle zonden opbiechten, want anders bega je een nieuwe en grote zonde: de kans is zeer groot dat Gods vloek dan over je heen komt. De

mensen zijn bang voor de hel. Door de biecht ontloop je de hel. In de volksmond heet het biechtsacrament vooral een plek te zijn waar je het vagevuur kunt verdienen. De biechtpraktijk heeft met het geloof in de duivel te maken. De duivel is vijand van de mens en hij vecht altijd met God om meer mensen in de hel te krijgen. Velen geloven ook dat de duivel zelfs mensen in bezit kan nemen. Exorcismen, die alleen door een bijzondere priester gedaan kunnen worden, zijn heel populair. Ziekte of ongeluk worden vaak geïnterpreteerd als een duivelsstreek. Dit duivelgeloof is ook met waarzegsters verbonden. Men bezoekt waarzegsters om iets kwaads te laten gebeuren bij iemand op wie men erg boos is, of om de eigen toekomst te weten te komen of om een advies. Maar elk bezoek aan zo'n waarzegster is natuurlijk wel een zonde die gebiecht moet worden.

Het kerkelijk huwelijk

In het westen van Oekraïne verkiezen mensen het kerkelijk huwelijk boven het burgerlijk huwelijk en soms zijn mensen alleen voor de kerk getrouwd. Anderen zijn alleen voor de wet getrouwd en doen het tweede huwelijk in de kerk. Voorafgaand wordt bij de catechese de betekenis van het kerkelijke huwelijk uitgelegd en er wordt gebiecht. Het aantal huwelijken neemt wel af. Ongeveer zestig procent van alle nieuwe huwelijken eindigt in een scheiding, gevolgd door een tweede huwelijk. In zo'n situatie zijn de kerkelijke opties tamelijk beperkt. Mensen weten doorgaans niets of heel weinig over de mogelijkheid om het huwelijk door de kerk nietig te laten verklaren. Het proces van de nietigverklaring wordt volgens het rooms-katholieke kerkrecht gedaan. Daarom kunnen gescheidenen die hertrouwd zijn of samenleven geen vergeving van de zonden krijgen: ze hebben een openbare zonde begaan. Dit is vaak een aanleiding tot onkerkelijkheid en het ontstaan van ongelof bij de kinderen.

Priesters

De Grieks-katholieke kerk in Oekraïne telt ongeveer 2.300 priesters op een totaal van ongeveer 5 miljoen gelovigen. Meestal zijn ze getrouwd. Na eerst een goede vrouw te hebben geregeld laten seminaristen zich wijden.

Mensen hebben aan de ene kant heel veel respect voor de priester en het priesterschap. Maar aan de andere kant is men vaak ook in priesters teleurgesteld. Vanuit de armoede met keihard ploeteren ervaart men een groot con-

trast met het comfortabeler priesterleven.

Getrouwde priesters verlangen een behoorlijke levensstandaard en soms ook luxe voor hun gezin. Daarom concurreren de priesters soms met elkaar om een winstgevende parochie te krijgen, wat ook wel eens leidt tot corruptie.

Liturgie en dagelijks leven

Het volksgeloof uit zich heel zichtbaar via de liturgie en in het leven van alledag. Er zijn grote verschillen in beleving. Sommige mensen komen naar de kerk uit traditie, of omdat het een sociale plicht is. Velen gaan alleen op de grote feestdagen naar de liturgie:

met Kerstmis en vooral met Pasen, het belangrijkste kerkelijke feest. Niet iedereen gaat te biecht en ter communie. Ook zijn er andere feestdagen waarop tenminste één gezinslid namens de hele familie naar de viering komt.

Op Theofanie is er de zegening van het water. Met het water wordt het huis gezegend, men drinkt het voor een goede gezondheid of om een kind te zegenen zodat het niet meer bang is van honden. Op Palmzondag worden de palmtakken gezegend. En er is de zegening van vlees en eieren op Paaszaterdag. Op het feest van de Gedaafterverandering van Jezus wordt na de viering fruit gezegend. Op feestdagen is het niet alleen verplicht om naar de kerk te gaan, maar mag er ook geen zwaar werk gedaan worden: bijvoorbeeld het huis opruimen, graven of bouwen, of werken in de tuin. Heel vaak gaan mensen op zon- en feestdagen bij hun familie of vrienden op bezoek.

Er zijn ook mensen die een diepere geestelijke behoefte voelen. Zij gaan regelmatig naar de kerk om voor eigen intenties te bidden of gewoon een kaars op te steken. Men bidt voor de kinderen, voor een goede gezondheid, voor familieleden die in het buitenland werken, ziek zijn of aan de alcohol verslaafd zijn. Mensen lijken hun problemen door middel van het gebed op te willen lossen, zelfs als ze eigenlijk de hulp van een arts, psycholoog of psychiater nodig hebben. Uiteindelijk zijn de privégebeden veel belangrijker dan de zondagsviering zelf. Veel mensen zijn op zoek naar bovennatuurlijke bijstand, naar wonderen, die ze tijdens een ziekte, een alcoholverslaving of een ander levenspro-

Bruid en bruidegom staan op de roezjnik – van oudsher een talisman die het kwaad afweert. Veel zorg geldt de kaarsen, want als de bruidsjurk vlam vat, is het huwelijk verdoemd. In een kerkgebouw van het zelfstandige patriarchaat Kiev, waar het denken en doen niet verschilt van het Grieks-katholieke volksgeloof. (Foto: Hoppenbrouwers)

bleem via privégebed hopen te ontvangen. Men bidt vooral tot heiligen en de Moeder Gods, tot Antonius van Padua uit de rooms-katholieke traditie, maar ook tot de orthodoxe Serafim van Sarov of tot de heilige Maron van de Maronietische Kerk. Belangrijk is dat hij of zij kan helpen. Tot God de Vader direct durven mensen meestal niet te bidden, omdat ze zich zondig voelen, maar ook omdat veel mensen gewoon geen positief vader- of manbeeld hebben en ze daarom moeite hebben om op God te vertrouwen.

In de praktijk wordt het geloof nogal eens oppervlakkig beleefd en is de volksspiritualiteit sterk maar ook wat primitief. De Oekraïense Grieks-katholieke kerk kan het hier beter doen. Er wordt te weinig nagedacht over de vraag hoe aan die volkse uitingen meer richting kan worden gegeven. Mensen zijn traditioneel erg op de sacramenten gericht – daar ligt ook het werkgebied van de kerk. Maar dat geloof in en de omgang met de sacramenten is in zekere zin onpersoonlijk en ritualistisch. Waar het persoonlijk wordt, is het vaak gericht op het verkrijgen van gunsten.

Julia Hoppenbrouwers-Nagornyak

Metamorfose - Transformatie - Omvorming

In bovenstaande titel is het Nederlandse woord de letterlijke omzetting van het Latijn en het Latijnse woord van het Grieks. De term duidt op een ingrijpend en diepgaand veranderingsproces. Dit proces betreft de waarneembaarheid van iets: de vorm, het uiterlijk of het voorkomen. In ons geval gaat het over een schildering: een icoon.

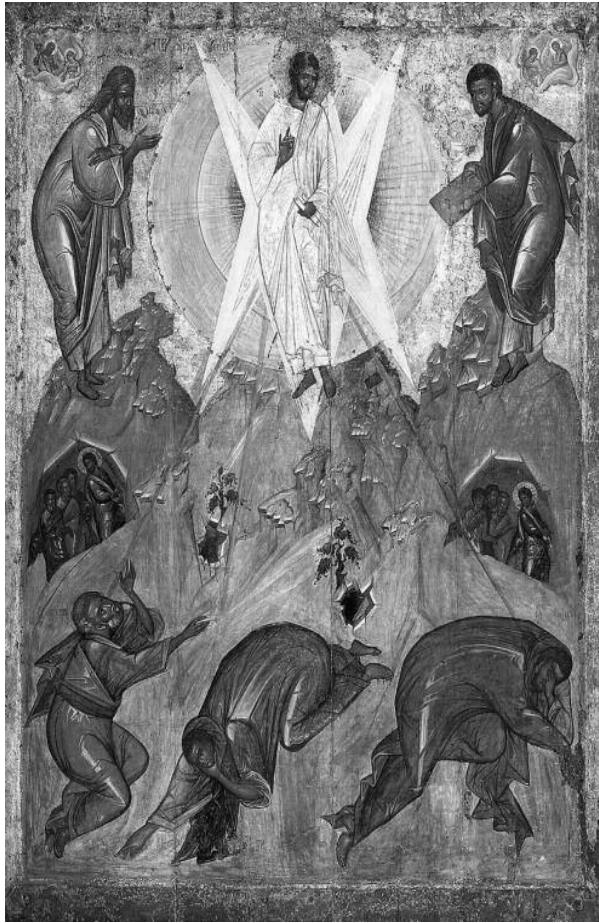
De schildering gaat trekken vertonen van het onwaarneembare, het geestelijke, het goddelijke. Ze toont deze verandering in alle facetten, voorwerpen en figuren van het geschilderde tafereel. Dit is het wezen van een icoon. Iedere icoon toont deze omvorming op zijn eigen wijze en is daarom - hoe primitief eventueel ook - uniek. Het bijzondere hierbij is dat hij geen 'gelijkenis' biedt: juist niet! De icoon is geen foto, geen afbeelding of weergave van de exacte werkelijkheid en is in die zin gespeend van alle realisme en empirisme, laat staan secularisme.

Onherhaalbaar uniek

Wat is er dan wel aan de hand? Van al wat wordt voorgesteld in de schildering wordt de religieuze dimensie vertoond. Bij iconen gaat het dan uitdrukkelijk om het christelijk religieuze, in het bijzonder van bijbelse tafereel: personen, plaatsen, tijden en gebeurtenissen. Het goddelijke dat hen aankleeft wordt tot uitdrukking gebracht omdat en zoals het in de verhalen van de bijbel en de hagiografie wordt verteld over met name God, Jezus Christus, Maria en de heiligen. Deze omvorming naar de goddelijke dimensie toe maakt een icoon onherhaalbaar en uniek, ja zelfs vormvast.

Iconen lijken onderling wel degelijk op elkaar, vertonen overeenkomsten, zijn te vergelijken, volgen een vast patroon van compositie, lijnen en kleuren ondanks hun individuele eigenheid.

Iconen staan niet voor zichzelf. Zij presenteren hun werkelijkheid met het oog op de verbeelding en beleving van de toeschouwer, zoals

Metamorfose: de Transfiguratie-icoon door Feofan Grek
(Theophanes de Griek).

bijbelverhalen dat doen bij de toehoorder. Zij bedoelen niet primair kunstvoorwerpen te zijn; vergen van zowel de schilder als de schouwer een krachtig uitdrucks- en inlevingsvermogen. Hun eventuele artisticeit staat in dienst van het beeld: hoe artistieker des te dieper hun verbeeldingskracht.

Iconenschilders zijn bijzondere mensen: monniken vaak maar ook leken, die voor het bijzondere werk worden opgeleid, aangesteld en gewijd. In Rusland - het iconenland bij uitstek - behoren zij sinds de veertiende eeuw tot gerenommeerde scholen zoals die van Kiev,

Novgorod, Suzdal en Moskou. Sommigen onder hen zijn met naam bekend en alom door de eeuwen geroemd. We noemen slechts de grote Theophanes de Griek (Feofan Grek) en diens onovertroffen leerling Andrej Rubljev rond de veertiende eeuw.

ICOON VAN DE TRANSFIGURATIE

In mijn typering laat ik me leiden door de schildering van de zo juist genoemde Theophanes. De naam 'transfiguratie' maakt duidelijk dat er een omvorming plaatsvindt van de 'figuur'. Hiermee wordt de lichamelijke gestalte - in het Nederlands: de 'gedaante' - van de aardse Jezus bedoeld. De icoon biedt dus een heel bijzondere verbeelding van de dialectiek tussen het menselijke en het goddelijke, namelijk van het menselijke naar het goddelijke toe, in een opstijgende lijn. Vandaar dat de Transfiguratie-icoon - theologisch beschouwd - de essentie van welke icoon dan ook weergeeft. Wanneer de iconenschilder voldoende is opgeleid en klaar is voor zijn werk, wordt hij verondersteld een proeve van bekwaamheid af te leggen door het schilderen van juist deze icoon.

De Transfiguratie-icoon is een beeldende weergave van de verhaalscène in Mt 17,1-8. Jezus bevindt zich met drie leerlingen - Petrus, Jacobus en Johannes - op een hoge berg. Zij zijn alleen. Hij verandert voor hen van gedaante: zijn gezicht stralend als de zon, zijn kleren wit als het licht. Plotseling verschijnen hun Mozes en Elia, die in gesprek gaan met Jezus. Petrus verrast: "Laat mij hier drie tenten opslaan". Een schaduw van een stralende wolk glijdt over de leerlingen heen en uit de wolk klinkt een stem: "Dit is mijn geliefde Zoon, in Hem vind ik vreugde. Luister naar Hem". De leerlingen werpen zich neer en verbergen uit angst hun gezicht. Dan raakt Jezus hen aan en zegt: "Weest niet bang". Zij kijken op. Jezus is alleen.

Twée delen

De icoon bestaat uit twee delen. In het bovengedeelte staat Jezus boven de berg, tegen de cirkelvormige achtergrond van de kosmos: zon, maan en sterren en de uitstraling van de wolk naar de leerlingen toe. Zijn gewaden zijn wit als het licht. Mozes links van Jezus en Elia rechts staan op de toppen van de berg; met lichaam, gezicht en handen naar Jezus toegewend en met Hem in gesprek. In het ondergedeelte bevinden

zich de drie leerlingen: overweldigd, angstig en onthutst. Petrus richt zich tot de Heer.

'Gedaanteverandering' van alles

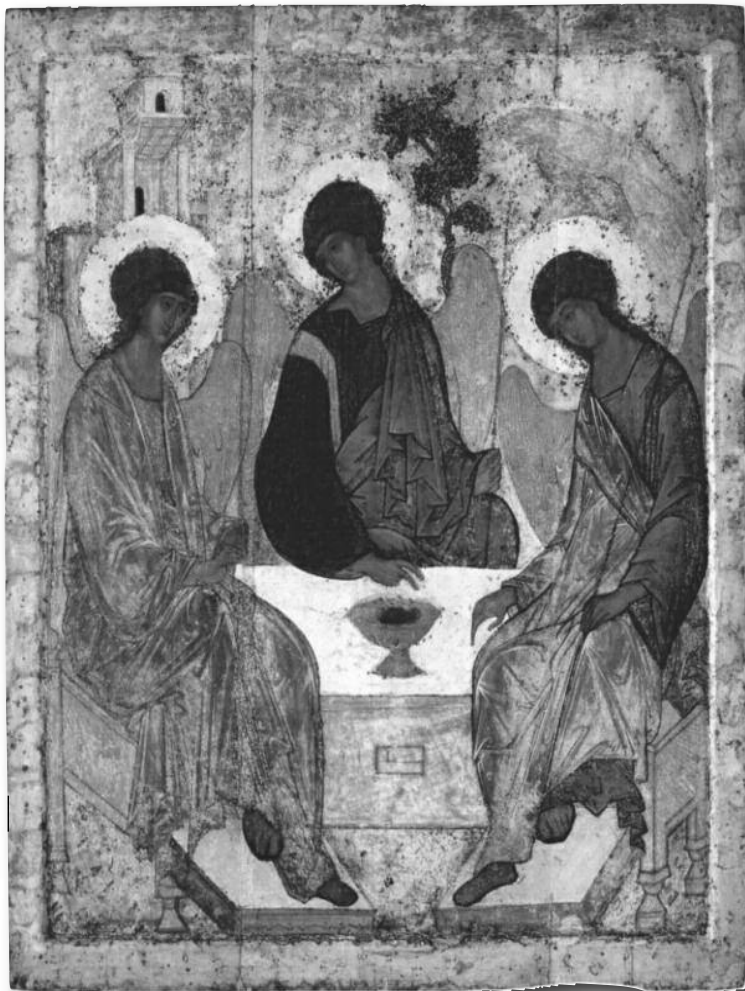
De icoon vertoont zes personen, bij de naam genoemd: twee groepen van drie. De hemelse, kosmische sfeer staat boven afgebeeld, de aardse sfeer onder. De heerlijkheid van het hemelse is geconcentreerd in en rond Jezus. Vrees en ontzetting in het wereldlijke bij de leerlingen, met het handgebaar van de roepende Petrus. De achtergrond van het hele tafereel wordt gevormd door de figuratieve berg. Opvallend is de 'gedaanteverandering' van al wat op de icoon te zien is: niets is naturalistisch, alles geeft figuurlijk weer dat mens en wereld in een verheven goddelijke sfeer zijn geplaatst.

Transformatie van het ondermaanse in een hemels perspectief. Aanbod voor een opstijgende ervaring.

ICOON VAN DE DRIEVULDIGHEID ~ VREEMDELINGENLIEFDE

We laten ons leiden door het meesterstuk van de alom beroemde Andrej Rubljev, tot stand gekomen rond 1410 in het Drievuldigheidsklooster van Sergijev Posad ter ere van de stichter Sergius om te prijken boven de ingang van diens graf. Opnieuw vertoont de icoon de dialectiek tussen het menselijke en het goddelijke, maar nu in een neerdalende lijn van het goddelijke naar het menselijke toe: een middels engelsymboliek vermenselijkte God.

De icoon biedt een veraanschouwelijking van het verhaal in Gen. 18,1-15. Drie vreemdelingen verschijnen plotseling bij de eik van Mamre op het heetst van de dag aan Abraham: "Heer, wees toch zo goed uw dienaar niet voorbij te gaan. Ik zal water voor u laten halen om uw voeten te wassen en iets te eten brengen om op krachten te komen". Zij antwoorden: "Wij nemen uw uitnodiging graag aan"... Dan zegt een van hen: "Ik kom over precies een jaar bij u terug en dan zal uw vrouw Sara een zoon hebben". Gastvrijheid voor de vreemdeling, die beloond wordt met een kind, een eerstgeborene en eniggeborene! "Is ook maar iets voor de Heer onmogelijk?" Het opmerkelijke van de tekst is wel dat de onverwachte bezoekers in het meervoud worden beschreven en in het enkelvoud met 'Heer' worden aangeduid. Het gaat om een godsverschijning - 'theofanie' - in engelengedaanten die op de wijze van mensen met Abraham en Sara verkeren.

*Philoxenia ~
Gastvriendschap: icoon van
de heilige Drie-eenheid, ver-
beeld door de drie engelen
op bezoek bij Abraham en
Sara, van de hand van de H.
Andrej Rubljov.*

aureolen en de kleur purper van de kleding zijn verwijzingen naar de goddelijke sfeer, het blauw naar het menselijke.

De icoon biedt in engelgedaante de menselijke gestalte van de drieene Heer, God van Abraham. Drie en een, Wij en Hij. Dit godsbeeld kenmerkt het verschil tussen de westerse en oosterse theologie. In het westen tekenen wij God als Vader in de hemel, als Zoon stervend aan het kruis en als Geest neerdalend in de gedaante van een duif. De Orthodoxie onderstreept van oudsher veel minder deze onderscheidingen in God. Hij is een en dezelfde, ook al zal zijn uitstraling drievoudig

Een een-ei-i-ge drieling

De kern van het verhaal heeft Rubljov op magistrale wijze in zijn schildering gecomponeerd. Wat betreft de plaats van handeling zijn bovenaan op de achtergrond de contouren van een huis en een eik van Mamre figuratief afgebeeld. Midden in de icoon staat een tafel met daarop een schaal met etenswaar. Daaromheen cirkelvormig drie personen, elk in de gedaante van een engel met vleugelen, hun hoofden omgeven met een aureool. De drie personen zijn gezeten rond de tafel met een staf in de linkerhand: gezonden onderweg. Zij wijzen met de rechterhand in de richting van het aangeboden voedsel. Opvallend aan de compositie is hun eenheid en gelijkvormigheid. Zij houden trouwens het midden tussen man en vrouw en wekken de indruk een een-ei-i-ge drieling in volwassen gestalte te zijn: drievoudigheid. De

zijn. Deze God is een 'wij', ook als Hij de weg naar de mensen gaat, zich aandient als plotselinge pelgrim en vreemdeling en een beroep doet op gastvrijheid. In wezen roept deze drievuldige Vreemdeling op om gastheer en gastvrouw van wie dan ook te zijn. Juist deze icoon beoogt de geestelijke omvorming - 'transformatie' - van de mens in de richting van de vreemde en noodlijdende medemens. Hij wordt dan ook 'xenofilie' genoemd, dit is 'vreemdelingenliefde'!

Bemint een ieder als uzelf! In het voetspoor van de aartsvader van alle gelovigen, Abraham.

Ton Scheer

Ton Scheer is emeritus-hoogleraar liturgie en lid van het dagelijks bestuur van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

De grote vasten

Meditatie bij de Veertigdagentijd in de Orthodoxe Byzantijnse traditie

Wie zich wil verdiepen in de betekenis van de kerkelijke vastentijd vindt in het boek *De grote vasten* van de orthodoxe priester en theoloog Alexander Schmemmann (1921-1983) een inspirerende gids. Dit boek belicht de spiritualiteit van de orthodoxe Kerk in de tijd naar Pasen toe. Na een oproep tot 'bekering', neemt de auteur zijn lezer mee op een 'reis naar Pasen', een reis met perspectief... Daarom is vasten volgens Schmemmann geen negatieve houding. De sfeer die bij deze tijd van het jaar hoort is er een van 'lichtende droefheid', beleefd als een diepe werkelijkheid en niet als een paradox. Uiterst

waardevol dus voor iedere christen. De Grote Vasten is een van de oudste liturgische tijden van de Kerk. De vastentijd is in de Kerk van de eerste eeuwen geworden tot een tijd van inkeer, waarin duidelijk wordt benadrukt wat in een christenleven belangrijk is. Je geeft voorrang aan de geestelijke waarden boven je lichamelijke verlangens; je probeert voor ogen te houden dat je verhouding tot God belangrijker is dan al het andere. En omdat mensen daarin zo veelvuldig te kort schieten, doe je boete, om voor jezelf en voor God te laten zien dat die inkeer oprecht gemeend is. Omdat wij niet slechts als individu, maar evenzeer ook als gemeenschap, als Kerk tegenover God staan, is de vastenperiode ook vervuld van vele kerkelijke activiteiten. Er is meer aandacht en tijd voor het gemeenschappelijk gebed; de vieringen in de kerk zijn uitvoeriger; en er worden bepaalde melodieën gebruikt. Ook geeft de kerk richtlijnen voor boete, waar een ieder nog iets aan toe kan voegen. Dit in overleg met de priester of geestelijke vader. Je geeft een gedeelte van je inkomen voor noodlijdende medemensen. Mogen deze regels voor westerse gelovigen

Prent van de Verloren Zoon (en de Barmhartige Vader!). Het thema van deze parabel loopt door heel de Voorvasten en Vasten heen. (Foto: www.eikonografos.com, met toestemming)

wellicht hard lijken, het is een feit dat ze in orthodoxe landen nog door veel mensen, en niet alleen in de kloosters, worden onderhouden. De liturgie wordt beheerst door aansporingen tot inkeer en boete, tot bezinning op wat er in je leven echt toe doet en tot berouw over het bewandelen van verkeerde wegen. Er wordt bijvoorbeeld veel gelezen uit het Oude of Eerste Testament. Het vastengebed (op naam) van Efreem de Syriër wordt gedurende de hele periode van de Grote Vasten op het einde van iedere dienst gebeden, behalve zaterdag en zondag. Als je als gelovige op deze wijze hebt meegeleefd met het lijden van de Heer, zul je ook ten volle deel hebben aan de opstandingsvreugde van de Paasnacht.

De Grote Vasten begint niet zomaar ineens. De voorbereiding op de vasten, de zogeheten Voorvasten, begint met Zacheüs zondag, de laatste zondag van de tijd na Pinksteren, waar met Zacheüs in de boom, reikhalzend wordt uitgezien naar de komst van de Heer. Dan komen de zondagen van de gelijkenissen van de Tollenaar en de Farizeeër, en van de Verloren Zoon, die oproepen tot inkeer, maar ook de goddelijke barmhartigheid voor ogen stellen, ook in de vieringen van de weekdagen. Na de Dodenzaterdag, wanneer op bijzondere wijze alle gestorvenen worden herdacht, komt de ernstige zondag van het Laatste Oordeel, of de zondag van Christus' Wederkomst. Na Gods geduld komt zijn gerechtigheid over wie zich, ondanks Gods goedheid, aan hun zondigheid hebben vastgeklampt. De laatste week voor de Vasten heet de Boterweek. Er wordt geen vlees meer gegeten, maar voor het laatst doen gelovigen zich tegoed aan allerlei smakelijke spijzen, oorspronkelijk bedoeld om bederfelijke voorraden op te maken. Deze zaterdag is gewijd aan de Helden van het vasten, de grote Asceten uit de woestijn. Dan komt Vergevingszondag. De verdrijving van Adam uit het Paradijs wordt herdacht. Als gelovige stel je jezelf geheel in zijn plaats, want Adam, de eerste mens, herleeft in ieder van ons. Hier ligt wel het hart van het orthodoxe vasten: dit handelen vanuit die diepe eenheid met al het geschapene, omdat allen tezamen het Lichaam van Christus zijn. We zijn priesters, een koninklijk priesterschap, zoals Petrus zegt. We bidden en boeten, niet slechts voor onszelf, maar voor de misdaden van de mensheid, waarvoor ook wij de verantwoordelijkheid dragen, zoals ook Christus die op zich genomen heeft. In de vespers wordt daarom vergeving gevraagd aan alle broeders en zusters die we bereiken kunnen, want alleen dan is ons vasten zinvol. Na deze voorvasten wordt de Veertig Dagen binnengegaan. Het is een reis, een verre pelgrimstocht door de woestijn, een vaart over een grote zee waar we doorheen moeten trekken. We zijn op weg, zoals het officie telkens weer zingt, naar de deelname aan het heilig Lijden en de Opstanding. We spannen ons in, we houden vol, we werpen ons ter aarde, we bidden staande, we houden ons rein. En zo groeit de verwachting, het verlangen naar verlossing, naar bevrijding uit de slavernij van het kwaad, uit bederf en dood, naar de vervulling van de zin van ons bestaan, naar inzicht en leven.

Binnen deze Veertig Dagen is er ook weer een onderverdeling. In de eerste week wordt bijzonder streng gevast. Een groot deel van de tijd wordt besteed aan het gemeenschappelijk gebed. De Grote Canon van Andreas van Kreta geeft richting aan het leven en de gemoedstoestand van deze dagen. Daarop volgt de triomfantelijke Zondag van de Orthodoxie. Dan worden de iconen naar de kerk gebracht, om deel te hebben aan die vreugde van het herstel der iconenverering, en waar ze door heel de kerkgemeenschap worden vereerd. De Tweede Zondag gedenkt de heilige Gregorios Palamas als een vervolg op de vorige zondag. Toen ging het over de afbeeldbaarheid van een geestelijke werkelijkheid op de iconen; deze dag gaat over de rechtstreekse waarneembaarheid van die werkelijkheid door menselijke ogen, reeds hier op aarde: het stralende licht van de Tabor, dat nog steeds wil schijnen in onze harten. Het midden van de Vasten, de Derde Zondag, vereert het heilig Kruis, de bron van onze Opstanding. Alle Diensten van deze week zijn afgestemd op het ter verering neergelegde Kruis. De week na de Vierde Zondag is gewijd aan de Barmhartige Samaritaan. De zondag zelf viert de heilige Johannes Klimakos (Jan van de Ladder), de grote ascetische schrijver uit het Sinaïklooster. De Vasten wordt weer heel intens beleefd. In de metten van donderdag wordt het ontroerende levensverhaal van Maria van Egypte gelezen, de lichtzinnige pros-

De Tweede Zondag van de Byzantijnse Veertigdagentijd gedenkt de heilige Gregorios Palamas (zie Grieks fresco op foto) en gaat over de rechtstreekse waarneembaarheid door menselijke ogen van het stralende licht van de Tabor. Toevallig heeft de romeinse liturgie op die zondag in de vasten steeds het evangelie van de Gedaanteverandering.

de parabel over de arme Lazarus, en kunstvol richt zich de aandacht steeds meer van de voorafbeelding naar 'de werkelijke Lazarus', die inderdaad uit de doden is opgestaan. Zo zijn we, na een voortdurende opgang, gekomen tot de Lijdensweek. Na de kortstondige triomf van Palmzondag laait de strijd met de Farizeeën weer hoog op. We horen en zien de laatste gelijkenissen: de verdorde vijgenboom, de wijze en de dwaze maagden, de talenten, de verwoesting van Jeruzalem. En steeds naderbij komt het verraad van Judas. In het centrum van die cycloon van gebeurtenissen is daar de rust van het Laatste Avondmaal. In het bewustzijn van het nabije einde wil Christus zijn leerlingen op aangrijpende wijze doordringen van zijn boodschap: de alles overwinnende zekerheid van Gods liefde. Hij geeft zichzelf in het Brood en de Wijn. Dan wakkert de orkaan weer aan tot een steeds grotere hevigheid. De doodstrijd in de Olijfhof, de gevangennamen onder aanvoering van Judas, de mensonterende rechtszaak tussen Pilatus en Herodes, en dan de smadelijke dood aan het Kruis. De zaterdag houden we de wacht bij het Graf. In de Basiliosliturgie in de loop van die Paaszaterdag horen we reeds de voorklank van de Opstanding: «Dat God verrijze...», maar dan volgt stilte en inkeer tot aan de triomf van de Paschanacht.

Inderdaad: deze mooie opbouw van Voorvasten en de Grote Vasten neemt ons mee op een geestelijke reis door de uitgestrekte woestijn van de Vasten, we worden opgeroepen ons te bekeren, waardoor we gebracht worden naar het Beloofde Land van het Pasen.

tituee uit Alexandrië, die zevenenveertig jaar lang, onder de grootste ontberingen, in volstreekte eenzaamheid leefde in de woestijn aan de overkant van de Jordaan, totdat haar leven, kort voor haar dood, door God aan het licht werd gebracht. Opgewekt door zulk een voorbeeld wordt de grote Boetecanon in zijn geheel gebeden.

De zaterdag is gewijd aan het hoogtepunt van religieuze dichtkunst: de Akathist van de heilige Moeder Gods (op naam) van Romanos de Melode, uit de vijfde eeuw. Deze was een Kerstzang in de oude betekenis van het woord: een diepe bezinning over het mysterie van de Menswording van God, die in zulk een vreugdevolle verwachting was begonnen, maar tenslotte tot de moord op God heeft geleid. Doordat juist de Menswording, de Verkondiging der Blijde Boodschap, op 25 maart wordt herdacht, is de Akathist op deze plaats in de Vasten terechtgekomen, en ontplooit juist daarvoor de volle zin ervan. De Vijfde Zondag sluit deze week af met een dankbaar herdenken van Maria de Egyptische.

Gedurende de zesde week wordt Christus op de voet bij zijn tocht naar Bethanië gevolgd, nadat Hij van Lazarus' ziekte had gehoord. In de diensten van deze week wordt ook veel gedacht aan

Orthodoxen en Lutheranen in Finland

Kerken in een open dialoog

De houten Fins-orthodoxe kerk van Ilomantsi. (Foto: H. Vogelaar)

Al lang kent Finland (5,3 miljoen inwoners) een erg goede verhouding tussen de grote lutherse meerderheidskerk en de kleine autonome orthodoxe minderheidskerk. Van de Finse populatie is 77% luthers en 1,1% orthodox. Beide kerken zijn door de staat officieel erkend als zogeheten 'nationale kerken'. Deze wettelijke erkenning houdt bij voorbeeld in dat lidmaten 1 à 2,25 % van hun inkomen aan kerkbelasting betalen. Deze financiën zijn bestemd voor de kerkelijke boekhouding, voor diaconaal werk of voor het onderhoud aan kerkgebouwen en begraafplaatsen door de kerken.

Lang is de lutherse kerk een staatskerk geweest, maar nu is er sprake van een 'volkskerk', omdat de directe bemoeienis van de staat met de kerk of omgekeerd voorbij is. De synodes

van de lutherse en orthodoxe kerk functioneren autonoom. Wel is de president van de republiek aanwezig als er, zoals in 2010, een nieuwe aartsbisschop van de lutherse kerk wordt geïnstalleerd. (Bij de installatie van de orthodoxe bisschop Leo als aartsbisschop in Nieuw Valamo in 2001 was de vrouwelijke president van Finland aanwezig. Dat past bij de erkenning van de orthodoxe kerk als nationale Finse kerk.)

Lange weg naar warme banden

Zeker tot het einde van de jaren '60 waren de verhoudingen tussen lutheranen en orthodoxen in Finland tamelijk koel. Orthodoxe Finnen werden lange tijd door de meeste lutheranen beschouwd als aanhangers van een 'vijandig' Russisch geloof. Deze afwijzende houding gaat deels terug op de tijd toen Finland als autonoom groothertogdom deel uitmaakte van het Russische keizerrijk (1805-1917) en de orthodoxen in Finland onder het gezag van de kerk van Moskou vielen. De orthodoxe kerkgebouwen lagen vlakbij de kazernes van het Russische leger en dat riep associaties op met de bezetten-

Het interieur van de kerk van het orthodoxe seminarie (studentenhuis) in Joensuu. (Foto: H. Vogelaar)

de macht. Deze latente vijandige houding werd versterkt door de Winteroorlog (1939-1940) en de Vervolgoorlog (1941-1944) tussen Finland en de Sovjet-Unie waarbij Finland ongeveer 10% van zijn grondgebied, waaronder Oost-Karelië, kwijtraakte. Karelië was eeuwenlang de thuisbasis van de Finse orthodoxen. Een van de gevolgen was dat de uit Karelië gevluchte orthodoxe gelovigen verspreid over de rest van het land gehuisvest werden, waar ze aanvankelijk argwanend bekeken werden. Langzaam nam de bekendheid met de Orthodoxie toe en met de opkomst van de massamedia nam de populariteit van de kleine Orthodoxe Kerk zelfs een vlucht door het erudiete optreden van haar bisschoppen en enkele priesters op het scherm. Ook het Finse culturele leven 'ontdekte' de orthodoxe traditie met haar iconen en liturgische rituelen, die zo verschilden van de gevestigde lutherse meerderheidskerk.

Nationale dialoog

In Pokrof 2011/4 schreef ik over de vruchtbare internationale theologische dialoog tussen de Finse Lutherse Kerk en de Russische Orthodoxe Kerk, die begon in 1970. Na wat voorbereidende gesprekken werd er in 1989 ook gestart met de officiële nationale ontmoetingen tussen de lutherse en orthodoxe kerken in Finland. Het op de internationale dialoog gehanteerde principe om zowel een dogmatisch als een sociaal-ethisch of pastoraal thema te bespreken werd overgenomen. Na afloop van iedere ontmoeting werd een gezamenlijke communiqué gepubliceerd. Het doel was drievoudig: het verdiepen van wederzijdse kennis, het elimineren van misverstanden en het ondersteunen van de sfeer van christelijke liefde en eenheid. Kortom, men wilde elkaar nader leren kennen

en inzichten delen inzake theologische onderwerpen, sociale thema's of pastorale noden. Voor beide gevestigde kerken geldt dat ze dezelfde sociaal-maatschappelijke context delen. Ze spraken zich positief uit over de toetreding van Finland tot de Europese Unie in 1995 en staan sindsdien een actieve dialoog met de Europese instellingen voor.

Barsten in homogene sociale landschap

In mei 2011 werd de populistische nationalistische partij van de Ware Finnen de derde politieke partij van het land. In het vrij homogeen gedachte sociale landschap van de Finse welvaartsstaat kwam plots een anti-Europees sentiment naar boven, tezamen met verzet tegen het Zweeds als tweede verplichte taal op alle scholen in Finland. Een minderheid van ongeveer 5,5% van de bevolking is Zweedstalig en enkele geloofsgemeenschappen zoals de baptisten en methodisten kennen aparte Fins en Zweeds sprekende kerken.

Onevenwichtigheid

De nationale gesprekken tussen orthodoxen en lutheranen hebben een zekere onbalans omdat er sprake is van grote en een kleine partner. De lutherse meerderheidskerk kent een groot aantal bekwame wetenschappers, terwijl de orthodoxe kerk kampt met een tekort aan voldoende academisch geschoolde theologen. De oosterse (orthodoxe) theologische opleiding in de stad Joensuu in het oosten van Finland krijgt lage cijfers in een Europees visitatierapport, terwijl de westerse (lutherse) theologische opleiding goed scoort. Beide instituten zijn op de universitaire campus ondergebracht in hetzelfde gebouw. Over deze voor Europa unieke setting van oosterse en westerse theologiebeoefening merkt de Europese evaluatie op dat de oecumenische potentie van Joensuu nog onvoldoende benut wordt.

Theologische gesprekken

Sinds 1989 zijn er negen nationale bijeenkomsten geweest. Van de bilaterale dialogen tussen orthodoxen en protestanten (lutheranen) in bepaalde landen of gebieden gelden de Finse discussies als de meest open van Europa. Op de eerste bijeenkomst maakte de orthodoxe aartsbischop Johannes duidelijk dat zijn kerk niet de bevoegdheid had om belangrijke voorwaartse oecumenische stappen te zetten zonder panorthodoxe goedkeuring. De lutherse delegatieleider bisschop Kalevi Toiviainen uitte zich vergelijk-

baar. Niettemin benadrukten beide partijen het belang van deze nationale gesprekken. Beide kerken als representanten van de brede dogmatische oosterse en westerse tradities zijn ook onderdeel van de wereldwijde dialoog tussen orthodoxen en lutheranen. De na afloop gepubliceerde communiqués – die na verloop van tijd steeds langer werden – geven zowel de gezamenlijke opinies of convergenties als de verschillen compact weer. De eerste thema's op de agenda waren ecclesiologisch van aard: *De relatie tussen kerk en volk als theologisch en historisch onderwerp* (1989), *De kerk als erediensvaardige gemeenschap* (1991) en *De voorwaarden voor de eenheid van de kerk* (2001). Vragen over het leerstellige en canonieke gezag werden op voorstel van de orthodoxe kerk op de agenda gezet (1989 en 1990). Het gaat dan, tamelijk voorspelbaar, over het gezag en het belang van de eerste oecumenische concilies. Andere theologische onderwerpen betreffen antropologie (*De kijk van onze kerken op de mens en zijn actualiteit*, 1991), christologie (*De incarnatie in de liturgische traditie van onze kerken*, 1993), sacramenten en ambt (*Het universele priesterschap*, 1996, en *Sacramenten en heilige rituelen*, 1999), soteriologie (*Heiliging en streven*, 2007) en de interreligieuze dialoog (*Het ontmoeten van andere religies*, 2009). De klemtoon in de communiqués ligt komt steeds meer te liggen op de gedeelde conclusies. Het belang ervan zit in het gezamenlijke getuigenis van eenheid in verscheidenheid en de betoonde open oecumenische geest van twee christelijke kerken.

Sociale en pastorale thema's

Hierbij wordt enerzijds ingegaan op onderwerpen die de Finse samenleving betreffen en anderzijds op thema's die de twee kerken onderling direct aangaan. Bij de eerste categorie gaat het bij voorbeeld over *Vrijheid van godsdienst als basisrecht in Finland* (1993), *Werk, werkloosheid en menselijke waardigheid* (1996), *De diaconale rol van de kerk in de samenleving* (2001), *Geweld in gezinnen en relaties* ((2007). De gezamenlijke communiqués weerspiegelen één christelijke stem van twee kerken aangaande Finse sociaal-ethische vraagstukken.

Een serieus probleem voor orthodoxen

Uit de pastorale thema's kwam één kwestie duidelijk naar voren: de gemengde huwelijken tussen orthodoxen en lutheranen. 99% van de Finse orthodoxen gaat vandaag een gemengd huwelijk aan. Dit fenomeen leidt verwonderlijk genoeg niet tot het kleiner worden van het aan-

tal orthodoxen. Integendeel, het aantal orthodoxen neemt nog langzaam toe, mede door de instroom van orthodoxe arbeidsmigranten uit Oost-Europa, in het bijzonder uit Rusland.

Maar het gemengde huwelijk stelt wel grote uitdagingen aan het orthodoxe jongerenwerk in de plaatselijke parochies, aan de gemengd gehuwden zelf evenals aan hun kinderen. Er rijst langs orthodoxe kant ook een reëel probleem over het toekomstig aantal priesters, want er zijn canonieke beperkingen voor gemengd gehuwde mannen om priester te worden. Beide kerken kwamen overeen dat de huwelijksinzegening moet plaatsvinden volgens het gebruik van de kerk waar de viering plaats heeft en dat er geen elementen van beide kerken vermengd moeten worden. Anderzijds moedigen beide kerken gezinnen aan zowel de protestantse erediensdienst als de orthodoxe liturgie bij te wonen.

Twee praktijkvoorbeelden uit Karelië

In de dagelijkse praktijk is dit advies soms moeilijk op te volgen zoals ik zelf hoorde van een gemengd getrouwd gezin in de buurt van het Kareliëse dorp Ilomantsi. Mijn gastvrouw, de orthodoxe cantor Anneli, bracht me er op een avond naar toe. Het gezin woonde diep in de bossen waar beren en wolven rondlopen. In de loop van het gesprek bekende de lutherse echtgenote dat ze leed aan de omstandigheid dat ze al veel jaren niet meer kerkte in haar lutherse gemeente. Met haar orthodoxe echtgenoot en drie orthodox opgevoede kinderen ging ze altijd mee naar de orthodoxe liturgie, maar toen haar lutherse moeder overleed kwam de pijn om het vervreemd zijn van haar geloofs-gemeenschap hard aan.

Dat het ook anders kan bewees een kwiek oud oecumenisch echtpaar op een interkerkelijke avond voor senioren in het vormingscentrum van de lutherse kerk te Ilomantsi. De orthodoxe echtgenoot had in de Tweede Wereldoorlog nog tegen het Rode Leger gevochten (de man wees me trots op het ereteken op de revers van zijn jasje). Het paar bekende monter dat ze geen serieuze problemen in hun gemengde huwelijk gekend hebben. Ze gingen samen afwisselend naar beide kerkdiensten in de prachtige lutherse en orthodoxe houten kerken in Ilomantsi. Van hun vier kinderen waren er twee orthodox en twee luthers geworden. Zij praktiseerden in de jaren '50 al wat hun kerkgenootschappen veertig jaar later overeenkwamen.

De traditionele plaats van de zang in de liturgie

'Verinnerlijken door te herhalen'

Orthodox monnikenkoor.

Het is een universeel gegeven in alle traditionele religies: heilige teksten inoefenen door ze op toon te herhalen, door middel van reciteren of zingen.

Een Bijbels-Hebreeuws woord voor bidden is 'lehietspaléel', wat je kunt vertalen met: 'verinnerlijken door te herhalen' of 'naar jezelf toe herhalen'.

Het reciteren of zingen geeft het bidden een geestelijke en een lichamelijke kant. Je geeft de inhoud van de teksten met je lichaam adem, bezieling mee. Het bidden heeft een persoonlijke en een gemeenschappelijke kant. Iedere zanger is uniek en herkenbaar aan een eigen stem. Maar die inbreng verliest zich in het grotere geheel van de gemeenschap en de traditie.

Van geheugen naar muzieknotatie

Lange tijd werd de religieuze zang mondeling overgeleverd. Door te luisteren en mee te doen met ervaren zangers maakte men zich de zangwijze eigen. Dit gaf de zangers een zekere vrijheid. Binnen vaste schema's was ruimte voor een persoonlijk element van improvisatie, zoals dat ook bij traditionele volksmuziek gebeurt. Men gebruikte eenvoudige middelen en nam veel tijd voor herhaling. Vanaf de 9^e eeuw ging men in het Westen en het Oosten de muziek uitschrijven. Het interpreteren van die eerste notatiesystemen is een vak apart. Men maakte geautoriseerde versies van de zang, verzameld in liturgische boeken. Veel lokale tradities verdwenen daardoor. De ruimte om te improviseren, het persoonlijke element werd minder. De zang werd geobjectiveerd. Het werd zelfs een kunstobject van een bekende componist. In feite bleef de oude praktijk in kleinere kerken bestaan tot op de dag van vandaag. Niet

iedereen leest goed noten. Men zingt uit het hoofd en dat gaat vaak prima.

Tussen de woestijn en de stad

In de Byzantijnse kloosters reciteerde men aanvankelijk vooral psalmen en bijbelteksten. De psalmen werden van de 1^e tot de 150^e gereciteerd en dan weer van vooraf aan. Enkele monniken hadden in de liturgie de taak van het reciteren; de meerderheid stond of zat en luisterde. Ze waren moe van het werken en het vasten. In de kloosters was lang weerstand tegen het zingen van mooie melodieën en hymnen. Die werden geassocieerd met de wereldse 'heidense' muziek of met de inbreng van 'ketterse' bewegingen. Maar tegelijk waren de belangrijkste dichters en musici toch ook weer monniken, zoals Romanos Melodos, Johannes Damascenus en Andreas van Kreta.

In de bisschops- en parochiekerken, de 'gewone' kerken die meestal in de stad lagen, ontwikkelde de liturgie zich anders. Daar waren veel minder diensten en maakte men een selectie uit de psalmen, passend bij de ochtend of avond of bij een bepaald feest. Er was meer behoefte aan ceremonie, pracht en praal. Het christendom was staatskerk geworden en moest bijdragen aan de luister van het Byzantijnse keizerrijk door prachtige gebouwen, gevuld met mozaïeken en welluidende zang. Geoefende zangers of koren die de gemeenschap gingen vertegenwoordigen, namen de zang voor hun rekening.

De ontwikkeling van Byzantijnse liturgie

Over de liturgie van de eerste christenen is weinig bekend. Mogelijk werd in de Oude Kerk niet zo veel gezongen en was de zang die er was, een zaak van de hele gemeenschap. Later werden aan de bijbelteksten in de eredienst als het ware liturgisch vervatte theologische 'commentaren' toegevoegd. Er ontstonden antifonen, verzen, hymnen, troparen, kondaken en later canons en oden, waarvan de teksten niet meer rechtstreeks uit de Bijbel kwamen. De Orthodoxe theoloog Florovskij (20^e eeuw) kan daarom zeggen: "Wil je de Orthodoxe theologie leren kennen, ga dan maar een jaar bij het koor staan".

Vrijwel alle oude christelijke kerkmuziek was eenstemmig met een vrij ritme en zonder gebruik te maken van instrumenten. Lange tijd was alle muziek geordend in een systeem van acht kerktonen, dat we zowel in de Griekse, de Latijnse als de Slavische traditie terugvinden.

Ook het Onze Vader en de Cherubijnzang werden in één van die tonen gezongen. De teksten van de Byzantijnse liturgie lagen in de 9e eeuw al goeddeels vast, maar de muziek begon zich na de invoering van muzieknotatie juist te ontwikkelen met steeds vrijere melodieën en unieke composities. Die gingen de sfeer bepalen. In het Westen en later onder invloed daarvan ook in Rusland ging men steeds meer van polyfone muziek houden. In Griekenland wordt de eenstemmige zang meer versierd en gecompliceerd. De expressie van de muziek raakt los van de teksten en rituelen en gaat een eigen leven leiden. Het koor moet gaan presteren en de gelovigen veranderen van deelnemers aan een viering tot toeschouwers bij een concert. De koorleider zegt nu niet meer: "We zingen vandaag het Onze Vader in de 7^e toon", maar: "We kiezen het Onze Vader van Kedrov".

Van belang is om te zien dat er in de traditionele liturgieën twee manieren van omgang zijn blijven bestaan met de liturgische teksten: zingen (meestal door het koor) en reciteren (door de priester, de diaken en de lezer). De lezer heeft een zekere vrijheid behouden. Hij mag reciteren op een toon die bij hem of haar past en heeft geen muzieknotatie nodig. Byzantijnse koren zien de lezer nu vaak als solist. Dat is een misverstand. De rol van solist bestaat niet in de traditionele liturgie. In de Orthodoxe kerk is lezer zijn een aparte wijding.

Wat is biddend zingen?

Wat voor houding vraagt zingen in een liturgie? Enkele suggesties:

Respect voor de traditie - Op elk Orthodox of Byzantijns koor zitten mensen met verschillende opvattingen, waaronder ook agnosten of mensen die zich niet duidelijk tot één kerk bekennen. Dat is op zich geen probleem, wanneer je de traditie waarin het koor functioneert maar respecteert. Op het koor van de kathedraal in Pskov (Rusland) trok men vroeger halverwege de dienst een fles wodka open. Dat ging toen vrij grof, vrij Sovjet! Nu is de sfeer daar op dat punt echt wel veranderd. Een en ander is niet typisch 'oosters'. Mijn opa vertelde mij dat leden van zijn katholieke kerkkoor vroeger onder de preek naar de kroeg gingen. Het was de sport om precies op tijd terug te zijn, om het 'credo' nog te kunnen inzetten.

Ascese - Wanneer een koor één of twee keer per maand zingt, valt het niet op. Maar in een volledige parochie is lidmaatschap van een koor een zware taak: zingen op elke zaterdagavond

Moderne kopie van een oud Byzantijns muziekhandschrift, met 'Heer, ik roep tot U', de beginregels van de Orthodoxe vespersalm 141 (140).

en zondag, op de grote feesten die door de week vallen, daarbij ook nog tijdens de extra diensten in de vastentijd, en zo nu en dan ook nog onverwacht bij een begrafenis, huwelijk of doop. Dat is een zware opgave, zeker wanneer mensen daarbij nog een gezin en een baan hebben. De dirigent heeft daarbij nog extra taken: het op orde maken van de partituren en het voorbereiden van de repetities. Deelname aan een koor moet belangeloos zijn. Maar omdat het zoveel tijd kost, is een vergoeding toch redelijk, zeker voor een dirigent. Het is soms zwaar. Maar het loont toch: je groeit als zanger zelf in de inhoud van je geloof en je helpt de gemeenschap bij het bidden. Het geeft je leven een structuur, een bedding.

Jezelf blijven ~ Wanneer een koor uit professionele zangers bestaat, kun je de muziek van grote componisten zingen. De schoonheid van de zang ontroert ons en kan ons dichter bij God brengen. Maar de meesten van ons zijn geen professionals en al op leeftijd. Dan kun je jezelf en de gelovigen Tsjaikovskij beter niet aandoen.

Dan is het een bevrijding de eenvoudige parochiemelodieën (obichod) te nemen. Je blijft dan jezelf en komt daardoor eerlijker over. Extra voordeel is dat je de toonhoogte beter kunt afstemmen op de mogelijkheden van de priester en de zangers. Het is beter dat de zang daarbij als een rivier doorstroomt en niet onderbroken wordt door intonatie van de dirigent. Dat lukt makkelijker bij eenvoudige muziek.

Leren omgaan met fouten ~ Je probeert alles natuurlijk goed en netjes te doen. Maar toch gaat er soms iets fout. Daar moet je mee om kunnen gaan. Ik merk bij koorzangers vaak faalangst. Dat kan verlammend werken en het plezier in de liturgie wegnemen.

Openheid en dialog ~ Wanneer je op je gemak bent, niet meer hoeft te presteren, kun je gaan ontdekken, wat er om je heen aanwezig is aan mooie gebeden, iconen en rituelen. Je ontdekt dat het koor vaak antwoordt op de priester, de diaken of de lezer. Traditioneel zijn er vaak twee koorkanten die elkaar afwisselen. Liturgie heeft altijd de vorm van een dialoog. Zingen en luisteren wisselen daarbij elkaar af. Sterker

nog: je gaat luisterend zingen. Dat is voor een doorgewinterde koorzanger een grote overgang: niet meer opgaan in de zang, maar je afstemmen op je omgeving.

Passieloosheid ~ In een liturgie gaat men anders om met teksten dan bij een concert, toneel of opera. Daar moet de boodschap in één keer overkomen. Dan is expressie noodzakelijk. In de liturgie krijg je een leven lang de kans en kun je een psalm na jaren ineens onverwacht anders verstaan. Daarom zijn uitbundige muziek en opdringerige zangers storend. Het zingen moet dicht bij het reciteren blijven. Dan kun in je eigen tempo zonder te forceren tot de wijsheid doordringen, die in de teksten verborgen ligt.

Langs deze wegen kan het 'lehietpaléel', het 'verinnerlijken door te herhalen', dat Bijbels-Hebreeuwse woord voor bidden, werkelijk tot zijn volle betekenis komen.

Paul Baars

STUDIEBIJEENKOMST OVER PAUSELIJK PRIMAAT

Eind 2011 kwam het gezamenlijk orthodox-katholiek werkverband St. Ireneüs van 9 tot 13 november 2011 voor zijn 8e zitting in St. Petersburg (Rusland) bijeen. De leden zijn 13 katholieke en 13 orthodoxe theologen uit Europa en de Verenigde staten. Centraal stond het primaatschap van de paus van Rome zoals dat door het Eerste Vaticaans Concilie (1870) gedefinieerd werd. Door de uitspraken van dit concilie in het juiste historische perspectief te plaatsen kwam men tot opvallende conclusies. Het Eerste Vaticaans Concilie heeft niet de uitspraak 'De paus is onfeilbaar' tot dogma verheven, maar heeft in een veel uitvoeriger definitie vastgelegd onder welke voorwaarden de paus de leer van de kerk op een onfeilbare manier tot uitdrukking kan brengen. De uitspraak van het concilie dat pauselijke definities "uit zichzelf, niet op grond van de instemming van de kerk" (ex sese, non ex consensu ecclesiae) onherroepelijk zijn, betekent niet dat een paus een leerstuk buiten de gemeenschap van de kerk om kan vaststellen. Toen het Eerste Vaticaans Concilie plaats had, groeide de behoefte aan een sterkere centrale autoriteit in de Rooms-katholieke Kerk. De vrijheid van lokale kerken werd vaak bedreigd door de staat. En de opkomende wetenschap stelde vragen aan de overgeleverde geloofsformules en eiste duidelijke stellingnames van de zijde van de kerk. Het werkverband stelt vast dat de uitspraken van het concilie sterk in juridische taal geformuleerd zijn en veel minder vanuit de kennis van de H. Schrift en de kerkgeschiedenis.

Het plotseling beëindigen van het concilie door uitbreken van de Frans-Duitse oorlog in 1870 leidde tot een niet bedoelde onevenwichtigheid in de leer over de kerk. Pas bij het Tweede Vaticaans Concilie (1962–1965) werd dit evenwicht hersteld door de aandacht voor de positie van de lokale bisschoppen en het mysterie van de kerk zelf. Ook binnen de orthodoxe kerken is men

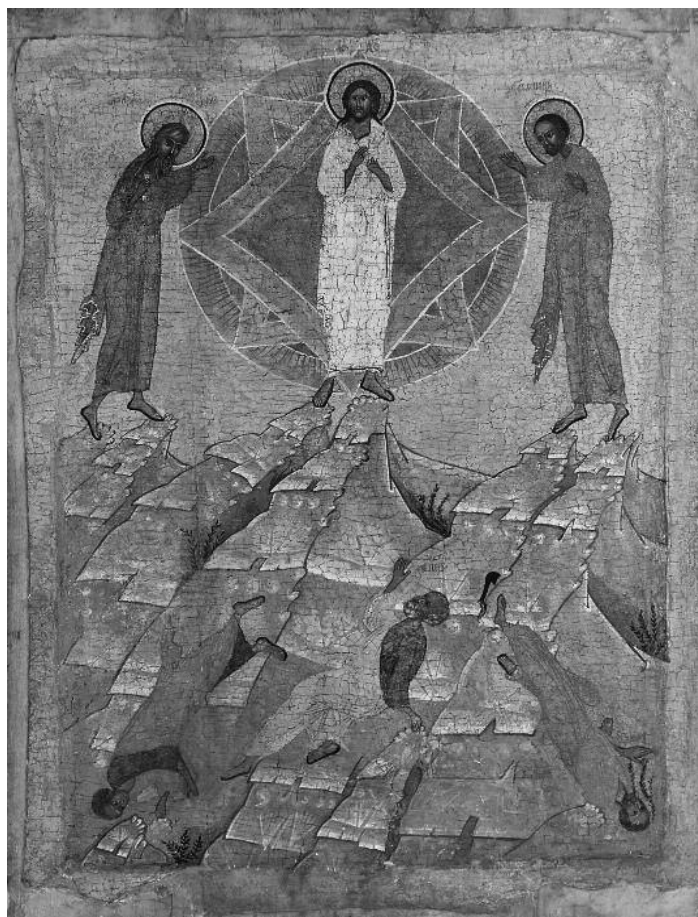
1 Monniken van Mar Musa, Syrië (Foto: Mar Musa).

het nog niet eens over de uitleg van de oude canons over de rol van de eerste en voornaamste bisschopszetel in de kerk in relatie tot andere bisschopszetels. Dit alles vraagt zowel van katholieke als van orthodoxe zijde om verdere studie. Paus Johannes Paulus heeft in de encycliek *Ut Unum Sint* (1995) opgeroepen tot een nader onderzoek over de wijze waarop het pauselijk primaat in een weer herenigde kerk zou kunnen worden uitgeoefend. In reactie hierop wordt deze centrale vraag door veel oecumenische verbanden onderzocht en dat is verheugend. Zo groeit de hoop dat men over de primaatskwestie tot nieuwe oplossingen komt die de tegenstellingen tussen de kerken kunnen helpen overwinnen. (Bron: Religion & Gesellschaft in Ost und West)

MAR MUSA IN IRAK EN SYRIË

Begin februari werd bekend dat de oecumenische monastieke gemeenschap van Mar Musa al-Habashi ten noorden van Damascus in Syrië een nieuwe vestiging in Noord-Irak opent. De stichter van de gemeenschap, Paolo Dall' Oglie (57), heeft een broeder, drie

postulanten en een novice naar Koerdistan gestuurd om er een nieuw klooster te beginnen. Net als in het klooster van Mar Mousa zal daar worden gestreefd naar een verdieping van het gewijde leven en de versterking van de dialoog met de islam. Volgens Paolo Dall' Oglie moet de gemeenschap tevens hoop geven aan de christenen die er vaak vanuit andere delen van Irak een veilig onderkomen hebben gezocht. De gemeenschap krijgt een thuisbasis in de Koerdische stad Sulaymanya. Wegens de delicate toestand in Syrië geeft Dall' Oglie geen commentaar op de situatie in zijn land, nadat hij eerder al met uitwijzing werd bedreigd. Op 22 februari werd het klooster, bij afwezigheid op dat moment van zijn overste Paolo Dall' Oglie, binnengevallen door niet nader te identificeren gemaskerde mannen, op zoek naar geld en wapens. De bewoners van het klooster werden enige tijd gedwongen in de kloosterkerk te blijven, terwijl de gewapende mannen het klooster doorzochten. Onverrichterzake en zonder al te veel materiële schade te hebben aangericht verdwenen zij weer. (Bron: o.a. Kerknet.be)

Jezus Christus wordt op de berg van gedaante veranderd. Icoon van de Transfiguratie, Rusland, noordelijke stijl, waarschijnlijk omstreeks 1600. (Foto: Archief A.A. Brediusstichting, Hernen)

Intensieve cursus Icoonschilderen te Hernen

o.l.v. Cristinel Ioan Păslaru

Jaarlijkse intensieve cursus icoonschilderen, een al meer dan 25 jaar bestaande traditie van de A.A. Brediusstichting. Ook deze keer wordt de cursus gegeven door Cristinel Ioan Păslaru, icoonschilder in de Byzantijnse traditie, uit Iasi (Roemenië). Hij volgde zijn icoonschilderopleiding aan de Faculteit van Theologie te Iasi. Sinds 2000 zet hij zich als icoonschilder in voor de oecumene. Schildert iconen in opdracht van kerken, kloosters en privépersonen. Geeft cursussen icoonschilderen in Roemenië, Engeland en Nederland.

Plaats: A.A. Brediusstichting, Kasteel Hernen, Dorpsstraat 40, 6616 AH Hernen (gem. Wijchen, bij Nijmegen)

Datum en tijd:

Donderdag 6 juni, 17.00 uur t/m donderdag 13 juni, 19.00 uur.

Kosten: (inclusief maaltijden, zonder logies) €380,-

Overnachtingen:

€17,50 per nacht

Inlichtingen en aanmeldingen: tel. 0487 53 1387

Zondag voor de Oosterse Kerken - 6 mei 2012

Russisch-Orthodox - Een traditie in omvorming

De Zondag voor de Oosterse Kerken in dit jaar zet de Orthodoxe Kerk van Rusland en alle Kerken van Russisch-orthodoxe traditie centraal.

Dit gebeurt vanuit het gezichtspunt van de Transfiguratie: de omvorming van de mens, de kerk, de samenleving en heel de schepping

Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Biltstraat 121, 3572 AP Utrecht

T: 030-2326907

E: secretariaat@oecumene.nl

W: www.oecumene.nl

ING: 1087628

Steun op bovenstaand gironummer het project van de Russisch-orthodoxe 'Transfiguratie Broederschap' te o.l.v. vader Georgij Kotsjetkov: de toekomstige

Engelstalige versie van hun website. Deze website, www.psmb.ru, bevordert de onderlinge dialoog in Rusland en daarbuiten

Informatie over de Zondag voor de Oosterse Kerken en het project 'Engelse Website Transfiguratie Broederschap': de website van de Katholieke Vereniging voor Oecumene, en Pokrof 2012, 1: Sociale media en Orthodoxie, pp 10-11.

Katholieke Oosterse Liturgievieringen april-mei-juni 2012

Amsterdam
Occohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

Delft
Oude Delft 18

's-Gravenhage
Huize Maria Ecclesiae, Eisenhowerlaan 120

Eindhoven
Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem
Janstraat 41

's-Hertogenbosch
Catharinakerk, Kruisbroederhof 4

Nijmegen (BG)
Dobbelmannweg 3

Nijmegen (NBK)
Titus Brandsma-gedachteniskerk (Jozefkerk), Keizer Karelplein

Rotterdam
Eendrachtshof, Eendrachtstraat 95, 3012 XH

Tilburg
Kapel verzorgingscentrum St. Jozefzorg, Kruisvaarderstraat 32

Utrecht (BG)
Kapel Zorgcentrum West, ingang Kanaalstraat 197

■ **Amsterdam:** (Byzantijnse Gemeenschap)

Zondag 8 april, Pasen, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 10 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Boekelo:** (BG)

Zondag 13 mei, 11 u: Goddelijke Liturgie, Sint-

Marcellinuskerk, Beckumerstraat 167.

■ **Delft:** (BG)

Zondag 10 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Didam:** (UBK)

Zondag 6 mei, 11 u: Goddelijke Liturgie. Maria kerk Onze Lieve Vrouwewlein.

■ **Eindhoven:** (BG)

Zondag 1 april, Palmzondag, 11.30 u: Goddelijke Liturgie. Maandag 9 april, Tweede Paasdag, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 6 mei, 11.30 u: Goddelijke Liturgie. Na de liturgie feestelijk samenzijn wegens jubilea van v. Harrij Sterenberg en diaken Frits Aarts.

Zondag 3 juni, 11.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Gravenhage:** (BG)

Zondag 1 april, Palmzondag 10 u: Goddelijke Liturgie.

Woensdag 4 april, 20 u: Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.

Witte Donderdag 5 april,

10 u: Vespers en Basiliusliturgie; 20 u: Dienst van de Twaalf Evangelien.

Goede Vrijdag 6 april, 14.30 u: Vespers en Graflegging.

Zaterdag 7 april, 8 u: Vespers en Basiliusliturgie;

19 u: Paasmetten en Goddelijke Liturgie.

Zondag 8 april, 12.30 u: Goddelijke Liturgie, kerk Onbevlekt Hart van Maria, Bloklandenplein.

Zaterdag 14 april, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 21 april, 19 u: Vespers.

Zondag 22 april, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Donderdag 17 mei, Hemelvaart, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 26 mei, 19 u: Vespers.

Zaterdag 16 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 23 juni, 19 u: Vespers.

Zaterdag 24 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Haarlem:** (BG)

Zaterdag 12 mei, 19.30 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Hertogenbosch:** (Johannes van Damascus-gemeenschap)

Zondag 1 april, Palmzondag, 10.15 u: Wijding van Palm-

en Wilgentakken, Goddelijke Liturgie.

Maandag 2 april, 19 u:

Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.

Dinsdag 3 april, 19 u:

Liturgie van de Voorafgewijde Gaven.

Woensdag 4 april, 19 u: Dienst van Zalving en Gebed (Boetedienst).

Witte Donderdag 5 april, 17 u: Vespers en Basiliusliturgie

20 u: Dienst van de Twaalf Evangelien.

Goede Vrijdag 6 april, 15 u: Vespers en Graflegging;

19.00 uur: Klaagzangen bij het Graf.

Paaszaterdag 7 april, 22 u: Paasnachtviering: metten, Goddelijke Liturgie en zegening van paasmandjes.

Zondag 15 april, Thomaszondag, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 22 april, Derde Zondag van Pasen, 10.15 u: Goddelijke Bisschopsliturgie bij gelegenheid van het vijftigjarig priesterfeest van p. Johan Meijer CSsR, pastor van de gemeenschap.

Zondag 29 april, Geen Liturgie.

Zondag 6 mei, *Zondag voor de Oosterse Kerken*, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 13 mei, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Donderdag 17 mei: Hemelvaart, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 20 mei, 10.15 u: Mettendienst.

Zondag 27 mei, Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie en Kniegebeden.

Zondag 3 juni, Allerheiligen, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 10 juni, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 17 juni, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 24 juni, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Hilversum:** (UBK)

Zondag 13 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie, Onze Lieve Vrouwe-parochie, Koninginneweg 40.

■ **De Meern:** (UBK)

Zondag 29 april, 10 u: Goddelijke Liturgie, kerk OLV ten Hemelopneming, Pastoor Boelenlaan 9.

■ **Nijmegen:** (BG)

Zaterdag 28 april, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 23 juni, 19 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Nijmegen:** (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zaterdag 7 april, 22.30 u: Paaswakeliturgie.

Zaterdag 5 mei, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 26 mei, 19 u: Vesper voor Pinksteren.

Zaterdag 2 juni, 19 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Oosterhout** (N-Br): (Lysenkoor)

Zaterdagavond 2 juni, 19 u: Goddelijke Liturgie met icoonwijding, St. Jansbasiliek, Markt 17.

■ **Roosendaal:** (BG)

Zondag 29 april, 10.15 u: Goddelijke Liturgie, Sint-Josephkerk, St. Josephstraat 2.

■ **Rotterdam:** (BG)

Zondag 1 april, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 6 mei, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 3 juni, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Scheveningen:** (UBK)

Zondag 15 april, 10.30 u: Goddelijke Liturgie, parochie H. Antonius Abt, Scheveningseweg 233.

■ **Tilburg:** (TBK)

Vrijdag 6 april, 19 u: Goede Vrijdagviering.

Zaterdag 7 april, 19.30 u: Paasnacht.

Zondag 13 mei, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 10 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Utrecht:** (BG)

Maandag 9 april, Tweede Paasdag, 10 u: Goddelijke Liturgie, St. Antoniuskerk, Kanaalstraat 200.

Zondag 15 april, Thomaszondag, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 20 mei, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 17 juni, 10.30 u: Goddelijke Liturgie, parochiefeest.

De illustraties op de omslag: *Nederdaling ter Helle (Verrijzenis)*, icoon in koper en email, Pomorye Oudgelovigen, Rusland 19e eeuw;

Achterzijde: Moeder Gods van Kazan (Kazanskaya), Russische icoon in koper en email, 19e eeuw (beide: Temple Gallery, Londen).

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

